

Մ Ո Ւ Ա Կ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԵՍ ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ

Թիւ 3

1888

Օգոստոս 12

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Զկայ մարդ մը, որ իւր անձին երջանկութեան չխափաքի, եթէ աշխարհիս մէջ կան մարդիկ, որք շատ անգամ կամովին թողուով երջանկութեան ճանապարհը, կը դիմեն յանդուհ թշուառութեան, այդ մարդիկ մտային հիւանդութենէ մը մղուած կը գլորին, զի առողջ միտքն է միայն մարդու ճշմարիտ առաջնորդն, առաջնորդն ի բարին, յօգտակարն, յուզիղն, ի գիտութիւն ճշմարտութեան, ի մի բան՝ ի կատարելութիւն, ըստ տէրունի Բանին. «Եղբրուք դուք կատարեալք, որպէս եւ Հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է»: Երբ անձի մը համար այս այսպէս է, այսպէս է եւ ազգերու համար:

Ազգեր շուտով կը գլորին, դիւրաւ կը փճանան, եթէ չեն առաջնորդուիր այնպիսիներէ, որոց մտային կարողութիւնն իսկապէս հաւասար է սրտի ազնուութեան: Ինչպէս մարդու մը միայն առողջ միտք ունենալը բաւական չէ գտնելու եւ վայելելու համար երջանկութիւնը, այլ այդ երջանկութիւնը պահպանելու, եւ եւս քան զեւս ի ծայր երջանկութեան հասնելու համար սրտի ազնուութեան պէտք ունի, այսպէս եւ ազգեր ոչ թէ միայն պէտք է առաջնորդուին

իմաստութեան լուսով, այլ եւ բարոյական կենաց այն ամէն պայմաններով, որովք միայն կարելի է հասնիլ երջանկութեան :

Բովանդակ Ս. Գիրքն եւ առաւել եւս Ս. Աւետարանն ուրիշ բան չեն վարդապետեր, եթէ ոչ փրկութիւնն մարդոյ. ի՞նչ բանէ. — ի մեղաց : Վասն է՞ր. — երջանկութեան մը համար, զոր բովանդակ մարդկութիւնն ի սկզբանէ անտի կը բաղձայ գտնել եւ վայելել, ոչ թէ միայն այս անցաւոր եւ աղցաւոր աշխարհի մէջ, այլ յաւիտենապէս զայն վայելել գերեզմանէն անդին, ի հանդերձելումն : Հրեայք ուրիշ բանէ մը չեղան ցանուցիր, նկուն եւ լքուն ամէն ուրեք, եթէ ոչ «Զի կոտորեցին զմարդարէս եւ զառաքեալս» : Հրեայք այս բանն ըրին, եւ քանի քանի անգամ գուն գործեցին թօթափել թշուառութեան անտանելի լուծը, սակայն չյաջողեցան, զի չըմբռնեցին բնաւ այն ահաւոր խօսքին բուն իմաստը, զոր բերանն Աստուծոյ լու ի լու ամէն ականջներու արտասանած էր, թէ «Ամենայն որ գործէ զմեզս, ծառայ է մեզաց» :

Նման Հրէից կործանեցան այն բոլոր ազգեր, որք թէեւ ի հնումն փայլեցան եւ բարձր ի գլուխ գոռոզացան, այլ սակայն «Անցին կեանք նոցա իրեւ զծուխ» : Փառք, հարըստութիւն, մեծութիւն եւ աշխարհային բոլոր պերճութիւնք ծուխի պէս անցին գնացին, երբ մեղք կամ արդի բարբառով ըսենք, անբարոյականութիւնն՝ իւր բոլոր ընդարձակութեամբ հասաւ եւ ապականեց այդ ազգերու սիրտը եւ խանգարեց միտքը :

Բայց որովհետեւ մեղք բառն ընդարձակ նշանակութիւն ունի, ուստի հետաքրքիր է ամէն ոք իմանալ, թէ ո՞ր մեղքն է որ ազգերու թշուառութեան եւ խեղճութեան գլխաւորագոյն պատճառ եղած է : Եթէ միանգամ հին ու նոր պատմութեանց էջերու վրայ հետաքնին ականարկ մը ձգենք, իսկոյն լալով կը գտնենք այդ մեղքը. — ՀԱՆՈՒՄՔԻՆ ընդգէմ այն անձերու, որք լնդու եւ գրիչ ունեցած են, Հալածուած են այ՞, մարգարէք, օրէնսդիրք, իմաստունք եւ բոլոր այն մեծ մարդիկ, որք արդարութեան քարոզ, բարոյականու-

Թեան տիպար հանդիսացած են: Հալածուած են այնպիսի բերաններէ, որք յանուն կեղծաւորութեան եւ շողոքորթութեան, երկրաքարչ սինլքորութեան եւ ցածոգի շահադիտութեան խօսած եւ համբաւած են առ ժողովուրդն, թէ նոքա «կերող եւ արբեցող են, հայհոյիչ են օրինաց, մատնիչ եւ դաւաճան ազգի եւ հայրենեաց»: Հէք ժողովուրդ, որ խարուելով այդպիսիներէ աղաղակած է անդէն. « Ի խաչ ուրեմն, ի խաչ »: Առանց գիտնալու թէ այդ խաչն ինքն իւր ձեռամբ իւր համար կը պատրաստէ . . . :

Այս մասին չենք ուզեր երկարել, միայն թէ աստանօր յիշատակել անդէպ չեմք համարիր. թէ ինչպէս շատ ազգերու մէջ, նոյնպէս մեր ազգին մէջ եւս չեղա՞ն միթէ Մեծին Տրդատայ, Մովսէսի խորենացւոյ նման մեծապանծ եւ փառաւոր մարգիկ, որք լեռները քաշուելով, ձեռնթափ եղան ազգային գործերէ, եւ կարելի՞ է չկարծել թէ սոքա եւս եղիայի նման չունեցան յուսահատական վայրկեաններ . . . :

Բայց հալածանքն ի՞նչէն. — Նախանձէ . . . այո՛, նախանձէ, որ առաջին անգամ արիւնոտեց երկրիս սուրբ հողը:

Մեք սոյն տողերը կը գրեմք, առ ի ցոյց տալ ազգին թէ բուն փառաց եւ երջանկութեան հասնելու համար ոչ թէ միայն առողջ միտք եւ սրտի ազնուութիւն ունենալու է, այլ եւ քաջալերելու եւ մեծարելու է այն մարդն, որ իւրն է:

ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ

Վաղիւ տօն է ՎԵՐԱՓՈՒՄԱՆ սուրբ կուսին Մարիամու, Վաղիւ Եկեղեցին կը ցնծայ, զի նա, որմէ ծագեցաւ աշխարհի կենաց արեւը, յերկինս կը վերանայ, որպէս զի իւր այդ ծոցածին արեւէն լոյս առնելով լոյս տայ աշխարհի: Մարիամ որքան աղէխարչ մորմուքեցաւ ի տեսիլ վշտաշարժար մահուան իւր Որդւոյն ի խաչի, այնքան բերկրապատար ցնծացաւ, տեսնելով որ նա յաղթելէ յետոյ դժոխոց եւ մահու, վերըստին ճառագայթարձակ կը փայլէր եւ կը սրնայր ի վեր յերկին: Այնուհետեւ Մարիամ իւր համեստ տնակին մէջ հա-

մեստ վարեց կեանք։ Նա մայրենի գորովագութ աչօք քրիստոնէական խաչանիչ դրօշին ներքեւ հետզհետէ պատասպարուող ժողովուրդները դիտեց եւ գգուեց. խանդակաթ գորովեցաւ առ սէր այն զաւակաց, որք հետզհետէ իւր աչքին առջեւ արինլուայ ի գետին կը փռուէին, նահատակ կը հանդիսանային յանուն սուրբ Աւետարանի։ Կը վազէր կը փարէր, եւ գերարտօսարալից աչօք աղօթք մրմնջելով, կամփոփէր այս մարտիրոսաց սուրբ նշխարներն ի գերեզման մահու։ Այլ սակայն կը հասնի իւր օրն եւս, օր վախճանի իւր կենաց։ Առաքեալք եւ հաւատացեալք կը հաւաքուին Տիրամօր շուրջը, եւ հազիւ թէ հեծեծագին կսկսին աղօթքի, ահա տունը կը լցուի երկնային լուսով, եւ հրեշտակաց հոգեզմայլ ալելուներ կը լսուին, եւ ահա Գարրիէլ հրեշտակապետ կերեւի եւ կընծայէ Տիրամօր Բրարին, ի նշան յաղթանակի, եւ ի վարձ այն ամբիժ կենաց՝ զոր Կոյսը վարեց յաշխարհի անյաղթ մնալով չարէն։ Առաքեալք ի հիացման կան, իսկ Տիրամայրն բազկատարած կօրհնէ առաքելոց դասը եւ հաւատացելոց ժողովը. կը մաղթէ որ նորահաստատ եկեղեցին չարէն անսիրձ մնայ եւ յարատեւէ ի խաղաղութեան եւ ի պայծառութեան։

Առաքեալք տեսնելով որ ինքն իսկ Փրկիչն եւս երկնքէն իջած եկած է ի փոխումն իւր Մօր, միաձայն խնդագին ձայն բառնալով կեղանակեն. «Օրհնալ ես, ամենօրհնալդ ի կանայս»։ Իսկ ամենօրհնալ Կոյսն զմայլած ի հոռ անուշից անմահութեան, կաթողին ի սէր Որդւոյն եւ յափշտակուած ի տեսիլ փառաց Աստուածութեան նորա, կը մրմնջէ. «Ընկալ, Տէր, զհոգի իմ»։ Այս հրաշալի տեսիլը վերանալէ յետոյ՝ առաքեալք հոգեւոր երգերով կը տանին թաղել Տիրամօր մարմինն ի չիրմի։ Անագան կը հասնի Բարթողիմէոս եւ կը տրտմի թէ ինքն ի՞նչու զրկուեր է այս հրաշափառ տեսարանէն եւ յուղարկաւորութեան հանդէսէն, ուստի գոնէ Տիրամօր երեսը տեսնելու համար կը պնդէ բանալ Նորա գերեզմանը։ Տապանաքարը մէկդի կը ձգուի, գերեզմանը կը բացուի եւ ահա պարսպ. չկայ Տիրամօր մարմինը։ Եւ ահա անդէն կը լսեն հրեշտակային ձայներ, ծնրադիր կուռկն-

գրեն, հաւատալով թէ մարմինը կը վերափոխուի ի յերկին։ Ապա առաքեալք Բարթողիմեայ կը յանձնեն կիպարիս փայտի վրայ փորագրուած եւ սուրբ կուսէն Յովհաննէս աւետարանչի ի յիշատակ յանձնուած պատկերը, որպէս զի Բարթողիմէոս գէթ այս նուիրական յիշատակաւ մխիթարուի։

Իմասին Աստուածածնի սրբութեան, առաքինութեան, — ո՞ր մէկ բարեմասնութիւններն կարելի է թուել, — ո՞վ կարող է գրել։ Չէ գտնուած քրիստոնեայ աշխարհի մէջ զգայուն սիրտ մը, որ ի լուր անուան Աստուածածնի, բարախած չլինի։ Քրիստոնեայք Աստուածածինը ոչ թէ միայն տարին միանգամ, այլ քանի մը անգամ կը տօնեն։

Գովասանք, ներբողք, տաղք եւ գանձք ամէն ատեն եւ ամէն տեղ իրարու յաջորդած են հեղեղաբար։ Հայոց մէջ ի հնումն ի նախնի գարս Մովսէս խորենացին է եղած Աստուածածնի գովասանք եւ ներբողիչը. վաղուան շարականք Խորենացիին զգայուն սրտէն բղխած եւ սքանչելի գրչէն ելած են։ Վաղիւ ի Ճաշուի ի ԺամՍ. Պատարագի կերգէ եկեղեցին։

«Ո՛վ անթառամ ծաղիկ եւ անդատապարտ շառաւիղ, որ ծլեցար Յեսսեայ արմատէն, զքեզ Եսայի կանուխէն Հոգւոյն եօթնարփի շնորհաց ընդունարան հռչակեց։ Ո՛վ Աստուածածին կոյս, զքեզ կը մեծարեմք։»

Համեղաճաշակ պտղոյն ո՞վ բանաւոր բարունակ, որմէ մեզ կթեցաւ անսպառ ողկոյզը յուրախութիւն մեզ՝ որ գիտութեան ծառէն ուտելէն ի վեր՝ տրտում էինք։ Ով անարատ սրբուհի, ամէնքս զքեզ կը մեծարեմք։

Յետին դարուց մէջ Գրիգոր նարեկացի ամենախորին հաւատով կը գրէ առ Տիրամայրն մի սրտաշարժ աղօթք. Բաւն ձ. Իսկ Ներսէս Լաբրոնացի պերճաբարբառ կը ճառէ։

«Սա այս Աստուածամայր, որ կը փափաքէր տեսնել իւր Որդին յաթոռ Դաւթի, այսօր տեսաւ յաթոռ քառադիմի եւ յանուն նորա ծունր կրկնուած երկնաւորներէ եւ երկրաւորներէս։ Սա այս Աստուածածին, որ յուսահատութեան սրով խոցեցաւ իւր Միածնին խաչուած ատեն, տեսաւ այսօր զնա գլուխ երկնաւոր իշխանութեանց եւ պետութեանց եւ նստած ընդ աջմէ Հօր, քահանայապետ եկեղեցւոյ։ Սա

այս սուրբ Կոյս, որ մեծամեծ վշտերով տառապեցաւ անօրէն հրեայներէն, աղօթած ատեն իւր Միածնի չարչարանաց տեղերը, այսօր մեծարեցաւ հրանիւթ բանակներէ եւ գովեցաւ հրեղէն լեզուներէ եւ բազմելով հանգիստ առաւ երկնային խորանին մէջ, Այսօր Սորա շուրջ պար տուեալ թեւոտքով քերովքէներ կազաղակեն. «Օրհնեալ ես, ամենօրհնեալդ ի կանայս»:

Յետոյ յիշատակելով Ներսէս թէ ի՞նչպէս երկնաւոր հրեշտակք սուրբ Կոյսը գրկելով եւ երկնային ալելու հնչելով ի վեր առին տարին, կը յաւելու. «Այսօր նախաստեղծն Աղամ իւր այս Դստեր գեղապան՝ վայելչութեան նայելով կըսէ. «Սա է մայր ամենայն կենդանեաց»: Այսօր նախամայրն Եւա կողջագուրէ իւր Դուստրը, որ եղաւ սահման եւ վերջ իւր արտմութեանց ու երկանց: Այսօր Աբրահամ եւ Սառա գան ի համբոյր Նորա, որոյ զաւակաւը օրհնուեցան ազգեր: Այսօր Մովսէս ի սրբունհիս ակնարկելով, բարձրաձայն կըսէ. «Ահա Կոյսն, զոր իմ ոսկի սափօրը կը նշանակէր»: Այսօր Սարա առջեւ Դաւիթ սաղմոսարանաւ կերգէ. «Կացցես, գշխոյ, ընդ աջմէ թագաւորին ի հանդերձս ոսկեհուռս զարդարեալ եւ սլաճուճեալ»: Այսօր Սողոմոնն անմարմին օրիորդներու որք հարսնացած են Աստուծոյ, խախտս տալով կը գոչէ. «Քեզ ընծայենք հագուստ ոսկեզօծ ի կիտուածոյ արծաթոյ, մինչեւ թագաւորն գրկէ զքեզ»: Այսօր Եսայի բարձրաբարբառ կը հնչէ աւ Սրբունհիս. «Դուն ես Յեսեայ գաւազանէն ծլող ծաղիկը, եւ այն Կոյսը, որ էմմանուէլը պիտի ծնէր»: Այսօր Եգիպտէս տեսնելով թէ Սա ի յերկին կը սլանայ, կը գոչէ. «Սա է փախուած դուռը, յորմէ անցաւ Իսրայելի Տէրը, եւ երկրի յայտնուեցաւ»: Այսօր Զաքարիա իր աչերը վեր առնելով եւ տեսնելով այս փառաւոր Կոյսը, մատնանիչ կը ձայնէ. «Սա է ոսկեճղը աշտանակը, զոր երբեմն ես տեսայ. Խօթնարփեան շնորհաց տէր»: Այսօր ամլորդին Յովհաննէս Մկրտիչ դիմաւորելով իւր ազգականը, կազաղակէ այս իւր մայրենի երգը. «Օրհնեալ ես դու ի կանայս, եւ օրհնեալ է պտուղ որովայնիք, մայր Տեառն իմոյ եկեալ առ մեզ ի յերկինս»: Այսօր երկոտասան Առաքեալներն շրջապատելով Տիրամօր մարմինը,

կը գոչեն. «Ով Տէր, արի ի հանգիստ քո դու եւ այս անբիծ տապանակը այսինքն աստածութեանդ այս սուրբ բնակարան կոյսը»:

Տաղարանի մէջ եւս լի են գանձեր ու տաղեր, յանուն սուրբ Աստուածածնի, որոց իւրաքանչիւրն ունի իւր անոյշ հրապոյրն ու ազգեցիկ զօրութիւն, աւասիկ կտորիկ մը:

«Գեղեցիկ գեղ գովելի աննման,

վեհ տաճար, մաքուր աննման.

Աննման կոյս Մարիամ, աննման»:

Մի ուրիշ.

«Դու լուսեղէն տաճար ես,

Ոսկիազատ խորան ես,

Դու մարգարիտ անգին ես.

Աստուածածին, մեղայ քեզ»:

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

Ա. ԴԱՐ ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆ Ի ՀԱՅՍ, Ի ՀԱԼԱԾԱՆՍ

Հազիւ թէ Հայ Քրիստոնեայ եկեղեցին հաստատուած էր եւ Աւետարանի հունտերն, զորս ցանած էր Թադէոս առաքեալ, սկսած էին ծլիլ ու բուրբոջիլ, ահա արիւնն, մարդկային արիւնն ի յագուրդ ամբարշտութեան եւ ի փառս հեթանոսութեան հասաւ ողողել քրիստոնէական նորածիլ դարաստանը, Անանէ եւ Սանատրուկ թագաւորք առաջին հանդիսացան այն պայքարին մէջ, զոր մղեցին ամբողջ երեք դարեր հեթանոս թագաւորներ ընդդէմ Քրիստոնէութեան: Այլ սակայն սուր եւ բռնութիւն, տանջանք եւ զրկանք, եւ ոչ իսկ չարալլուկ մահն կարող եղան դիմադրել եւ յաղթել այն նահատակաց, որք Քրիստոնէական խաչանիշ դրօշն արեան եւ արտասուաց ծովու վրայ անվեհեր ծածանելով, քարոզեցին

եւ հռչակեցին թէ Բրիստոս է աշխարհի Փրկիչը :

Անանէ Աբգարի յաջորդելով յԵղեսիա, վերստին հրատարակեց հեթանոսութիւնն իբրեւ պաշտօնական կրօն : Ադդէ, որ թաղէոսէ եպիսկոպոս ձեռնադրուած էր, ի զուր յորդորեց Անանէն, որ դադրի հալածելէ քրիստոնէութիւնը, այլ նա ոչ միայն չանսաց, այլ պատգամ յղեց առ Ադդէ, որ իւր նախկին պաշտօնն ստանձնէ գործելով արքունի խոյր բեհեզեայ եւ անկուածոյ : Ադդէ պատասխան ուղղեց թէ, « Այս ձեռներս չպիտի շինեն ու դնեն խոյր այն գլխին, որ չեւկրպագէր Բրիստոսի Աստուծոյ կենդանւոյ » : Բարկացաւ Անանէ եւ հրամայեց սրամահ բառնալ Ադդէի կեանքը : Ճիշդ այն պահուն, երբ Ադդէ յաթոռ նստած կը վարդապետէր իւր փոքրիկ հօտին, դահիճն հասնելով՝ սրով կոտորեց Ադդէի սրունքները, որ մեռաւ անմիջապէս :

Իսկ թաղէոս առաքեալ երթալով ի Մեծն-Հայս, անդ ի Սինիս եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ իւր Զաքարիա անուն աշակերտը եւ ապա անտի իջնելով ի Փոքր-Հայս, կը հիմնէ կեսարիոյ աթոռը եպիսկոպոս անդ ձեռնադրելով իւր թէոփիլոս աշակերտը : Մինչ այս, մինչ այն, գոյժ կը հասնի թէ կատաղին Սանատրուկ հալածանք հրատարակած է ընդդէմ քրիստոնէութեան. թաղէոս կը վազէ ի Մեծն Հայս ի մխիթարութիւն եւ ի քաջալերութիւն իւր տառապեալ հօտին : Այլ սակայն Սանատրուկէն կը բռնուի եւ կը բանտարկուի : Թաղէոսի քարոզութիւնն այնքան արդիւնաւոր կը լինի, որ Սանատրուկ առ կատաղութեան կը հրամայէ մէկ օրուան մէջ սրախողխող սպաննել նախ երկու հարիւր Բրիստոնեաներ, որոց մէջ էր իշխանուհին Զարմանդուխտ, եւ ապա իւր իսկ ազջիկն՝ բամբիչն Սանդուխտ, եւ հուսկ ուրեմն զնոյն իսկ թաղէոս առաքեալն բառնալ ի կենաց :

Այլ սակայն վերնախնամ տեսչութիւնն Աստուծոյ չթողուր որ այս թախուած արիւններ ապարդիւն մնան, ուստի Բարթողիմէոս առաքեալին կը ներշնչէ որ մանէ ի Հայս, եւ թաղէի երկանց ծնունդն եղող Հայ Բրիստոնեայ եկեղեցին պահպանէ : Բարթողիմէոս ի Հեր եւ ի Զարեաւնդ գաւառս քարոզելէ յետոյ, կը հասնի յԱնձեւացիս, ուր կը հիմնէ Հոգեաց վան-

քըն, անդ զետեղելով Տիրամօր պատկերը, քզոր կը՝յանձնէ հաւատաւոր կանանց ի պահպանութիւն: Բարթուղիմէոս շարունակելով իւր առաքելութեան պաշտօնը, կը մկրտէ Սանատրկոյ Ոգոհէ քոյրը եւ ուրիշ շատ ազնուականներ: Կը զայրանայ Սանատրուկ եւ կը հրամայէ սպաննել իւր քոյրը միւս քրիստոնէից հետ, իսկ Բարթուղիմէոսն բրածեծ մահուամբ զրկել կենաց արեւէն: Այս եղաւ — ըստ Ճառքնարի — Բարթուղիմէայ վերջին խօսքն ու աղօթք. «Տէր Աստուած, հայր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, մի թողուր ի ձեռանէ զվիճակս զայս, խնդրուածովք Թադէոսի եւ Թովմայի եւ Յուդայի եւ իմ Բարթուղիմէոսի, որ հոգացաք վասն աշխարհիս այսորիկ: Եւ մի ոտնհար լիցի ի թշնամւոյն, այլ տուր սոցա զչնորհա ողորմութեան եւ դարձցին յերկրպագութենէ կոռցն սնոտեաց, որ զուր եւ տարապարտ մոլորեալ են ի տգիտութենէ անհաւատութեան: Եւ տուր սոցա հովիւ եւ առաջնորդ, զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտդ Աստուած, եւ զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս: Եւ զիս ընկալ, Տէր իմ, եւ զհաւատացեալքս ի քեզ՝ պահեա»:

ՀՐԵԱՅՔ ԵՒ ՀԱՅՔ. — ԹԱԼՄՈՒՏ ԵՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ. — ՍՈՂՈՍՈՆ ԵՒ ԽԻԿԱՐ

Չկայ ազգ մը, որ Հրէէն աւելի բաղդատուի Հայուն: Հրեայն եւ Հայն նմանավիշտ են, բաղդով: Ամէն ուրեք ցանուցիր են, պանդուխտ եւ նժդեհ:

Հրեայն Պասեքն ունի, Հայն Վարդավառն ունի:

Հրեայն զատկական գառը կը մորթէ, բաղարջ կ'ուտէ: Հայն վարդեւան եզը կը մորթէ, լաւաշ կ'ուտէ:

Հրեայն Պասեքը երգելով կը տօնէ: Հայն Վարդավառը պարելով կը տօնէ:

Հրեայն Պասեքին չորս գաւաթ գինի միայն կը խմէ, Հայն Վարդավառին հազարումէկ անգամ կը խմէ, տկո՞վ կը խմէ:

Հրեայն Հրէաստան կը դառնայ մեռնելու համար, Հայն ի հայրենիս կերթայ ապրելու համար:

Հրեայն գլուխը Սողոմոնեան տաճարի քարերուն կը զարնէ, որպէս զի Աստուած ձայն տայ իրեն. Հայն իր քնարը Մշոյ Մուրատատուր Ս. Կարապետի շիրմէն կը կախէ, որ սիրտ ու ձայն առնու վերէն:

Հրեայն Հրեայ լինելուն համար կը հալածուի. Հայն Հայ լինելուն համար կը սիրուի:

Հրեայն վար կը նայի, ի գետին կը նայի. Հայն վեր կը նայի, դէպ ի երկինք կը հայի:

Հրեայ հարսն հարսնիքի օրը ձուկի մը վրայէն կը ցատկէ, որ ձուկի պէս շատիկի զաւակներ ծնի. Հայ հարսն Տերընտասին կրակի բոցերուն վրայէն կը ցատկէ, որ լուսեղէն հրեշտակներ: հուրիններ ծնի:

Հրեայն կը հաւատայ թէ ինքն է միայն Իսրայէլը, այսինքն Աստուծոյ հաւատացեալ ժողովուրդը. Հայն կը հաւատայ թէ ամէն քրիստոնեայ Հայ է:

Հրեայն կրօնքով Հրեայ է, Հրէերէն չգիտէր, չխօսիր. Հայն լեզուով Հայ է, Հայերէն գիտէ եւ կը խօսի:

Հրեայն կարտասուէ յիշատակօք հայրենեաց, Հայն կը հառաչէ յիշատակօք սիրելեաց:

Հրեայն իւր Եփրատն ունի, որ առու է, Հայն իւր Եփրատն ունի, որ գետ է:

Հրեայն հոն է ուր ոսկի կայ, շահ կայ. Հայն հոն է, ուր հող կայ, հանգիստ կայ:

Հրեայն շաբաթամսին կանթեղ կը վառէ տանը մէջ, Հայն կիրակամսին խունկ կը ծխէ տանը մէջ:

Հրեայն ճերմակ լաթով կը ծածկէ գլուխը երբ աղօթէ. Հայն բաց գլխով կ'աղօթէ:

Հրեայ կինը սինակովա չերթար, Հայ կինն եկեղեցի կերթայ:

Հրեայն շղարշիւ, Հայն նարօսիւ կը պսակուի:

Հրէին համար ամօթ է մօրուք չունենալը, չածիլուիլ, Հայուն համար ամօթ չէ:

Հրէին համար չամուսնանալը ամօթ է, աւելի կնասէր է քան որդեսէր, Հայն կնասէր չէ, որքան որդեսէր:

Հրեայն կ'ամուսնանայ տուն ունենալու համար, Հայն կ'ամուսնանայ տուն պահելու համար:

Հրէին տան տիկինը հարսն է, Հայուն տան տիկինը մայն է :

Հրեայն ինքնասէր է, Հայն օտարասէր է :

Հրեայն ընկերովի կ'ապրի, այսինքն Հրեայ Հրէի հետ կ'ապրի. Հայն ընկերովի չ'ապրիր, թե՛ կ'ապրի :

Հրեայն քաղքցի է, գիւղացի չէ, Հայն քաղքցի ալ է, գիւղացի ալ է :

Հրեայն էշ կը նստի, Հայն ի ձի կ'աշտանակէ :

Հրեայն խորհող է, Հայն ճշդող է :

Հրեայն այն է, ինչ որ է օձը աշխարհիս մէջ. Հայն այն է, ինչ որ է գառնուկը :

Հրեայն Հայուն քով հիւր մ'է, Հայն Հրէին քով փուշ մ'է :

Հրէին համար յարգելին լուսինն է, Հայուն համար պաշտելին՝ արեւն է :

Հրէին բժժանքը Ս. Գիրքն է, Հայուն բժժանքը Լուսաւորչի լոյս հաւատքն է :

Հրեայն կը հաւատայ թէ Քորէբ ծածկուած է ամպով եւ մուխով. Հայն կը հաւատայ թէ Մասիսի գագաթն ամպերէն դուրս է, արեւուն մօտ է :

Հրեայն կը հաւատայ թէ Աստուծոյ բարկութեան կայծակը կը փայլատակի ի Սինա. Հայն կը հաւատայ թէ Աստուծոյ ծիրանի գօտին Մասիսի վրայ կը ծածանի :

Ի՞նչ պիտի լինի այս երկու ազգերու ապագայն. — ոչ ոք գիտէ : Հրեայք կը պնդեն թէ իրենք յաւիտենական ազգ մը են եւ պիտի մնան, քանի որ Աստուած Մովսիսի տուած է Երբայական գիրը, Հայք եւս կը պնդեն թէ իրենք ալ յաւիտենական ազգ մը են եւ պիտի մնան, քանի որ Աստուած դրախտին մէջ Ադամայ եւ Արարատայ վրայ Նոյի տուած է Հայերէն լեզուն :

Կ'երեւի թէ այս աւանդութիւններէն է, որ Հրեայք եւրոպացիներէն կը գրեն, բայց չեն խօսիր, Հայք եւս աւելի Հայերէն կը խօսին քան կը գրեն ⁽¹⁾ :

⁽¹⁾ Զոր օրինակ. հայկական նշանագրոց յետին ժամանակի գիւտը, նոյն նշանագրոց եւ ծայնից հետզհետէ կրած փոփոխութիւնը, նոյն նշանագրոց ի Լատին ձեւ վերածման անճշտութիւնը փորձերը :

Բայց ինչ որ ալ լինի, սա ճշմարիտ է թէ այս երկու ազգեր այն օրը պիտի կորսուին, երբ իսպառ հրաժարին իրենց կրօնական դաւանութիւններէն և ազգային սովորութիւններէն:

Բայց ի՞նչ է թալմուտը, որոյ վրայ դուռն ուրեք խօսուած է մեր մէջ: Թալմուտն այն է ինչ որ է մեր ժողովածոյն: Թալմուտն Հրէական այլեւայլ հին ու նոր աւանդութեանց ու սովորութեանց պահարանն է, եւ միանգամայն մեկնաբանութիւնն եւ յաւելուածն է Ս. Գրոց: Հրեայ ռաբունիք ոչ թէ միայն ազգային ու կրօնական աւանդութիւններն ու սովորութիւններ թալմուտով պահպանած են, այլ եւ Ս. Գրքէն դուրս այնպիսի պատմական դէպքեր, բարոյական առածներ գրած են, որոց վրայ անկարելի է չաքանչաքալ:

Աւասիկ օրինակ մը.

Սաբայ Թագուհին երբ կը լսէ թէ Երուսաղէմի մէջ Սողոմոն անուն թագաւոր մը կայ, այնքան իմաստուն, որ թուշնոց լեզուով անգամ կը խօսի, գազանաց հետ կը կենակցի. կը մտադրէ կնիկ մարդու հանճարը Չլֆեյլ էրիկ մարդու հանճարին դէմ, եւ ջրեւ այն կարծիք, որ մինչեւ ի խորս Հապէշտանի հասած էր, թէ կին մարդը հոգի չունի, այսինքն խելք չունի:

Ըստ թալմուտի 40,000 ուղտով եւ 60,000 մարդով ճամբայ կ'ենէ այս մօրէմերկ ու սեւ թագուհին, մինչդեռ Ս. Գիրքն այսպէս կը պատմէ պարզօրէն. «Եւ տիկին Սաբայ լուաւ զանուն Սողոմոնի եւ զանուն Տեառն, եւ զիմաստութիւն Սողոմոնի, եւ եկն փորձել զնա առակօք: Եւ եկն յԵրուսաղէմ զօրու ծանու յոյժ, եւ ուղտուք՝ որ բարձեալ բերէին խունկս, եւ ոսկի բազում յոյժ եւ ականս պատուականս: Եւ եմուտ առ Սողոմոն եւ խօսեցաւ ընդ նմա զամենայն ինչ, որ էր ի սրտի իւրում, եւ մեկնեաց նմա Սողոմոն զամենայն բանս նորա, եւ ոչ էր բան սխալեալ յարքայէ, զոր ոչ մեկնեաց նմա». Գ. Թագ. Ժ. 1—5. Թալմուտ կը յաւելու. երբ Սողոմոն կ'իմանայ զշխոյին գալուստն ու նպատակն, իսկոյն ատեան կը կազմէ, օր կ'որոշէ, աշխարհի բոլոր իմաստունք կը հրաւիրուին ի տես այն ճակատամարտին, զոր երկու ախոյեաններ տարբեր սեւէ եւ գոյնէ — սեւ կինը

եւ ձերմակ մարդը — պիտի մղէին իրարու դէմ:

Ատեանն է ահաւոր, կաճառն անկաշառ, դատաւորք անաշառ: Թագուհին գահաւորակի մը վրայ բազմած կը խզէ լռութիւնը. «Իսրայէլի թագաւոր, իմաստութեանդ համբաւն մինչեւ հոն հասած է, ուր օճն իւր պորտով եւ թըռչունն իւր թելով չէ հասած: Դուն որ ազգաց ու ազանց, թռչնոց եւ գազանաց լեզուէն կը հասկանաս, դուն որ գիտես ամէն բան, ըսէ ուրեմն թէ սա երկու վարդերէն՝ զոր ես դնել տուած եմ սա սեղանին վրայ, ո՞րն է բնական վարդը, եւ ո՞րն է կեղծը»: Ահա որ լռութիւն մը կը տիրէ, Սողոմոն կը շուարի, քրտինքներ կ'սկսին կաթիլ կաթիլ հոսիլ ճակատէն: Երկու վարդերն գոյնով ու ձեւով այնքան իրարու նման էին, զորս իրարմէ ձգել կարելի չէր: Երբէք մարդկային հանճարն ու արուեստ այսքան յաջողութեամբ մրցած չէին բնութեան դէմ: Սողոմոն դէպ ի վեր կը նայի, մոռով կ'աղօթէ. «Ով Իսրայէլի Աստուած, եթէ այս Հապէշ կնկան ինձ յաղթել կարելի չլինի, ո՛ւր պիտի երթայ Իսրայէլի պատիւը, մանաւանդ քո փառքը, վասնզի այս իմաստութիւնը քեկէ տրուած է ինձ»:

Երբ Սողոմոն տակաւին յաղօթս վերացած կայ, յանկարծ կ'սթափի մեղուներու բզզիւնէ մը, ո՛վ յաջողուած աստուածային. մեղուներ կը բզզային դուրսը, պատուհանին շուրջը: Սողոմոն իբր թէ հով առնելու համար կը բանայ պատուհանը, քանի մը մեղուներ ներս կը խուժեն, կը բզզան կը տզզան, եւ վերջապէս կը թառին այն վարդին վրայ, որ խակական էր, բնական վարդն էր: Կեղծին վրայ ոչ մի մեղու կը թառի: Սողոմոն վեհափառաբար յառաջանալով՝ կառնու մեղուներուն թառած վարդը եւ կը մատուցանէ թագուհւոյն ըսելով. «Հրաշագեղ արեւուդ մեռնիմ, ո՛վ դշխոյ, այս է բուն վարդը»:

Անդէն իսկ եւ իսկ ծափեր ու ձայնք կը գոռան, միաբարբառ կ'ողորտանայ «Կեցցէ արքայ» այս աղաղակն: Գազանք կ'ոռնան, թռչունք կը դայլայլեն, աստեղք՝ կը փայլին, ո՛վ տեսարան մեծի ցնծութեան:

Սակայն Սողոմոն կը յաւելու. «Լսեցէք, մոիկ ըրէք, որ-

դիք մարդկան, գազանք եւ թռչունք, իմ յաղթութիւնս
այնքան մեծ չէ, որքան այս դշխոյինը, որ յաջողէր է մրցիլ
ընութեան դէմ, բուն վարդէն ոչինչ տարբեր նմանօրինակ
վարդ մը չիներով, որ ճիշդն է, ստեղծելով: Ուրեմն կեցցէ՛
կնոջ հանճարը, կեցցէ Սարայ թագուհին»: Դարձեալ որո-
տաձայն աղաղակք. «կեցցէ կինը, կեցցէ՛ թագուհին»:

Յետոյ Սողոմոն Սարայ դշխոյին մօտենալով կը շարունա-
կէ իւր խօսքը. «Այս կրկին վարդերն ի յաւիտենական յի-
շատակ սիրոյ պիտի պահպանեմ, օրհնելով միշտ այն Աստ-
ուածն, որ ձեր մտքին խմաստութեան լոյս եւ մատներուն
յաջողութեան շնորհ պարգեւեց այսպիսի սքանչելի վարդ մը
յօրինելու համար: Աստուծոյ փառքն ես յափշտակած, Տի-
կին, օրհնեալ է Տէր, որ կնոջ եւս տուած է հոգի խմաստու-
թեան եւ շնորհ յաջողութեան»:

Արդարեւ Սողոմոնի փառքն այն օր յոյժ մեծ եղաւ,
թէ եւ Սողոմոն իւր այդ փառքը կը պարտէր քանի մը մե-
ղուներու:

(Շարունակելի)

Ս. Ռ. Ա. Ծ Ք

Մի կենար ագահի տուն,
Զքեզ աչքով դուրս կը վարէ.
Թէ իր հացին նայի կատուն,
Բահով բրջով դուրս կը վարէ:

*
* *

Առաջ մտածէ ու յետոյ խօսէ,
Փողղդ լաւ համրէ ու յետոյ մսխէ.
Զուր չէ որ կ'ասեն, եղբայր,
Բիւր անգամ չափէ, մի անգամ կտրէ:

ԱՌ ԱՍՏՈՒԱԾ

Աստուծոյ հրգօր, Տէր եւ իշխան աշխարհի .
 Ում հանոյ են ձայնք մանկան եւ ոչխարի ,
 Դու որ հայիս գորովագուրք հաւես աշօք
 Առ որ աղօթս առ քեզ ուղղեն ծննդոյն ,
 Եւ կարեւոր իրենց հոգւոյն իսկ ներսէն
 Հաւատով եւ յուսով առ քեզ աղերսեն ,
 Կորով շնորհէ՛ քրտանցս անգոր ու քերուս ,
 Լէր ունկրդիւր հայցուածոցս եւ ողբերուս ,
 Եւ ողորմէ՛ ինձ եւ իմ հէգ ազգութեան
 Այժմ որպէս միտ եւ մինչեւ ի յաւիտեան :

* * *

Կենաց հովիտն մէջ ուր բնտեմք ապաւեն ,
 Ուր ծանօտ չարիք մեր խանդն եւ ոյժն յապաւեն ,
 Մեր դէմն ելնեն անհամար խուրք ու խափանք ,
 Ո՛վ Տէր, քո հաւանքս քոյն մեր բարեփառանք ,
 Եւ առաջի քո յուսափառ սեղանին ,
 Ուստի յոյս , սէր եւ զբոլորիւն հեղանին ,
 Տուր որ հակառակ մեր անկանխի վայրահակ .
 Դու կակղացուր մեր հոգիներն բարեփառ ,
 Եւ բաշխէ՛ մեզ գանձդ անսպառ բարութեան ,
 Այժմ որպէս միտ եւ մինչեւ ի յաւիտեան :

* * *

Տուր ինձ եւ իմ հարց եւ եղբարց համօրէն ,
 Մեր սուրբ նախնեաց այն անապակ խրմորէն
 Որով նոքա, կրօնասէր, ջիւղ սրբիւ ,
 Կը գովէին անունդ ըզգայց եւ ըզհիւ .
 Եւ՝ յար ի սպաս քո երկնաւոր Որդեկին ,
 Միտ պաշտելով ըզքեզ՝ ի նա յուսային .
 Դու սրբութիւն տուր մեր բանից եւ գործոց ,
 Որ՝ անոնց պէս՝ եւ մեք դրախտին անդ ի ծոց
 Արժանանամք մեր հոգեւոր փրկութեան
 Այժմ որպէս միտ եւ մինչեւ ի յաւիտեան :

ԽՕՍՆԱԿ ԵՒ ՍՈՒԱԿ

Խմբագրութիւնս բանակցութեան մէջ լինելով Կրօնական ժողովոյ հետ ի մասին Խօսնակի վերստին հրատարակութեան պայմանաց, յետաձգած է առ այժմ իւր պատասխանն Արեւելքի խմբագրականին :

Աղօթագիրք Պատկերազարդ

Փ Ո Ք Ր Ա Գ Ի Ր

ԸՍՏ ԺԱՄԱԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԳԻՆ, ԱԶՆԻԻ ԼԱԹԱԿԱԶՄ Յ ԴԱՀ.

175 երեսներէ բաղկացեալ այս Աղօթագիրքը կը պարունակէ առաւօտու, ի ժամու Ս. Պատարագի եւ ի գիշերի բոլոր աղօթքներն, զորս կը զարդարեն 52 պատկերներ պատշաճապէս յարմարցուած :

ՍՈՒԱԿ Կը հրատարակուի ամէն Շաբաթ օր :

Տարեկան գինն է **30** դրու: **Բառամսեայն** **10** դրու: **Հասը** **20** փոյ :

Գիւղացի բահանայից **Տարեկան** բաժանորդացիներն է **10** դրու :

Վհարմունք կանխիկ են, դրօշմարտութեամբ կ'ընդունուի :

Հանդիսիս վերաբերեալ գրութիւնք ուղղել, Առ.

Տէր եւ Խմբագիր Սոխակ Հանդիսի

Վ.Ա.ՀԱՆ Վ. ՏԷՐ ՄԻՆԱՍՍԵԱՆ

Ի ԳՈՒՍԳԱԲՈՒ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ

Զամագնքլար, Յակոբեան խան, Թիւ 40, 41, 42, 43

1888

معرف عمومیہ نظارت جلیلہ سنک رخصتہ طبع اولہ شد